

Marija Stagličić

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Barokna obnova sakralne arhitekture na otoku Ugljanu

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper
predan 20. 12. 1994.

Marija Stagličić: Barokna obnova sakralne arhitekture na otoku Ugljanu

Razvoj sakralne arhitekture na otoku Ugljanu seže u davna razdoblja ranokršćanstva, nastavlja se srednjovjekovljem i postiže mnoge obnove tijekom 17. i 18. stoljeća. Koliko god jednostavna i skromna arhitektura u tom posljednjem razdoblju bila, može se nazvati baroknom. Odiše provincijalnim shvaćanjem i mogućnostima; služi se ustaljenim tipom crkvene zgrade, koja je rezultat prilagodbe novim potrebama barokne liturgije. U tim skromnim građevinama prevladava funkcionalnost nad estetskim izrazom. Stoga u baroknoj obnovi ugljanskih crkava pažnju treba usredotočiti na tipologiju koja se očitava u ponavljanju najprikladnijih građevinskih oblika. Temelji te arhitekture su u kamenoklesarskoj tradiciji otoka i regije, i u uvjetima škrtoga života, koji je razvio snažan poriv za očuvanjem svega onoga što je ranije stečeno i oblikovano. Gotovo sve župne crkve na otoku barokna su pregradnja nekog ranijeg, manjeg crkvenog prostora. Crkve i kapele nastale u tom razdoblju pravokutnog su tlocrta s plitkom pravokutnom apsidom, koja je ujedno sakristija. U osi glavnog portala najčešće se nalazio zvonik na preslicu, a manja vrata smještena su na južnome licu. Pojedine crkve iz toga fundusa danas su ruševine, a druge su pregrađivane u 19. stoljeću. Ipak, veći dio njih sačuvao je svoj izvorni barokni oblik.

Kukljica

Župna crkva Sv. Pavla u Kukljici najizvorniji je primjer barokne obnove crkava na otoku Ugljanu, jer od njezine pregradnje iz toga razdoblja pa do danas nije bilo izmjena ni pregradnji. Kukljička župa u dokumentima se prvi put spominje 1405. godine, iako se pretpostavlja da je bila ustanovljena ranije,¹ na što nas upućuje i mnogo prije bilježenje toponima Kukljice već 1106. godine.² Postojanje župne crkve najranije je zabilježeno u dokumentima 1589. i 1603. godine.³

O izgledu prvobitne crkve nema podataka. Raniji pisci spominju da je crkva iz temelja obnovljena 1666. godine, a to piše i na glagoljskom natpisu na arhitravu nad glavnim portalom. Gradnja crkve otpočeta je 22. lipnja o trošku bratovštine i župljana, u vrijeme župnika Petra Šulica. U latiničkom prijevodu tekst na arhitravu glasi:

1666, NA 22 ZUNA KADA BRAČA OD KUKLICE GRADIŠE
CRIKVVU S(VE)T(O)GA PAVLA DOBRIM SVITOM I
SVOJ(I)M PAROHENOM DON PETROM ŠULIČA

Na sredini arhitrava izveden je natpis u ovalnome medaljonu koji spominje graditelja crkve:

BI MEŠTAR
KI GRADI MA
TII SENESTRIN

Posebno dragocjen je ovaj drugi natpis koji nam otkriva majstora Matiju Senestrina, prezime kojega se i danas susreće u Kukljici, te otvara nova razmišljanja o tome da je kamenoklesarstvo, i to kao obrt, zabilježeno i na zadarskim otocima u 17. stoljeću, a možda i poslije, te su sve pregradnje iz vremena barokne obnove mogli izvoditi mjesni majstori.

Nadbiskup E. Parzago posvetio je crkvu 1673. godine, kako piše na ploči ugrađenoj na sjevernom zidu prezbiterija:

1673, MISECA JENA
RA NA 11 BI KRŠČENA

Sažetak

Tijekom 17. i 18. stoljeća obnovljene su sve župne crkve na otoku Ugljanu. Njihove ranije srednjovjekovne faze najčešće su sačuvane u dijelovima novih, većih pročelja, a ponegdje i u bočnim zidovima. U tim skromnim građevinama prevladava funkcionalnost nad estetskim izrazom. Stoga u baroknoj obnovi ugljanskih crkava pažnju treba usredotočiti na tipologiju, koja se očitava u ponavljanju najprikladnijih građevinskih oblika. Sve župne crkve na otoku (osim one u Ugljanu) pravokutnog su tlocrta s plitkom pravokutnom apsidom, koja je ujedno i sakristija. U osi glavnoga portala nalazio se zvonik na preslicu (osim u Kukljici), a manja crkvena vrata smještena su s južne strane. Temelji te arhitekture su u kamenoklesarskoj tradiciji otoka i regije, koja se prilagodila novim potrebama barokne liturgije. Pojedine crkve iz toga fundusa danas su ruševine (stara župna crkva u Lukoranu), a druge su proširivane u 19. stoljeću (župna crkva u Sutomišćici). Ipak veći dio crkava i kapela sačuvao je svoj izvorni barokni oblik (Kukljica, Kali, Preko, Ugljan, kapela u Sutomišćici).

Crkva Sv. Pavla u Kukljici, 1666. g.; pročelje (foto: M. Stagličić)
St. Paul's Church in Kukljica, 1666; facade (photo: M. Stagličić)

OVA CRKVA NA JIME S(VE)TOGA PAVLA I KRSTIJU VANJELISTA ARHIBISKUP ZADARSKI⁴

Crkva Sv. Pavla smještena je na malo povišenome mjestu u središtu sela, na širokom, zidom opasanom prostoru. Na jugoistočnom dijelu sačuvano je nekoliko nadgrobnih ploča i spomenika, ali prostor oko crkve popločan je vjerojatno u 18. stoljeću, kad je uklonjeno staro groblje.⁵ Crkva je građena klesanim kamenom, a isto tako malo kasnije podignuti zvonik. Jednostavnog je jednobrodnog tlocrta duljine 16, a širine 9 metara. Položena je u smjeru sjeverozapad-jugoistok. Na začelnoj strani nastavlja se gotovo kvadratna ali niska apsida, a sa sjeverne strane izgrađen je zvonik koji se diže nad zakošenom škarpom. Stranica škarpe u tlocrtu iznosi 5 metara i većim dijelom oslanja se na sjeverni zid apsida-sakristije. Začeljni dio crkvenog sklopa stoga oblikuje zanimljive odnose masa i krovišta, završavajuću u okomici jednostavnog ali skladnog zvonika.

Crkveni brod djeluje monolitno zbog velike kamene površine koja je na licima crkve raščlanjena s visoko postavljenim prozorima. Na oba lica ponavlja se isti ritam otvora. U sredini je polukružni prozor, a sa strana po jedan uski pravokutni prozorčić osiguran željeznim rešetkama.⁶ Polukružni prozor ima jednostavnu kamenu profilaciju i zaglavni kamen na sredini luka.

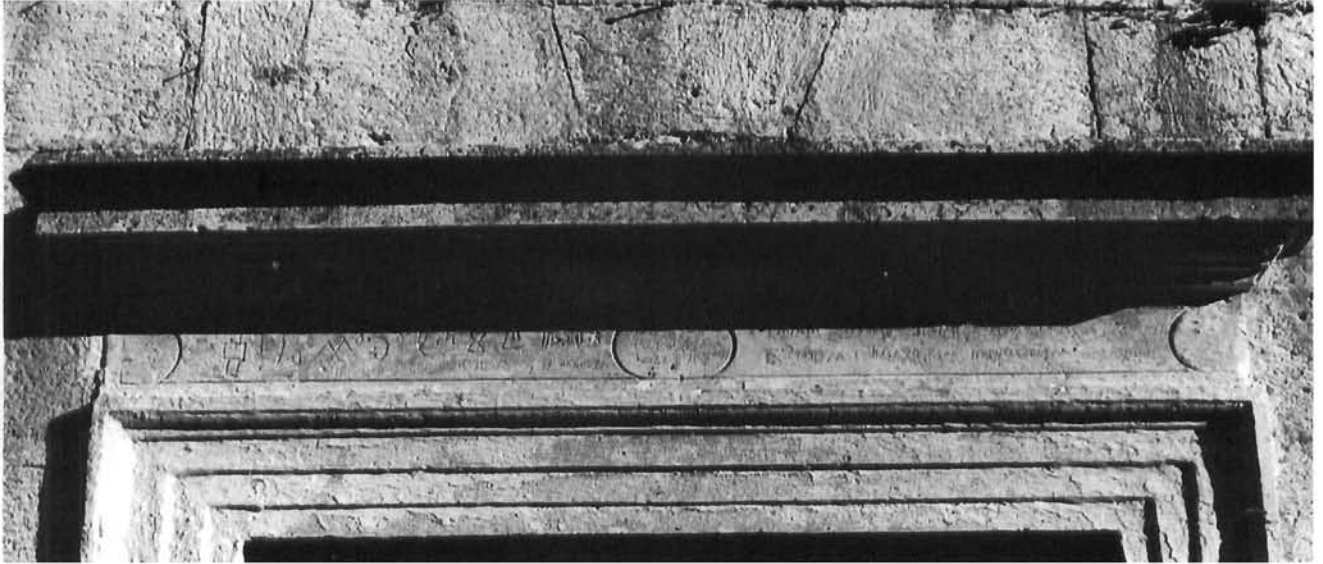
Prozor istih obilježja, ali bez zaglavnog kamena, javlja se na začelju apsida i jedini je vanjski otvor na tom dijelu crkve. Na južnom licu crkve, bliže pročelju, nalaze se vrlo mala bočna vrata nad kojima je rasteretna greda u obliku grubo klesanoga monolitnog kamena. Na istom licu ima još nezgrapnosti u zidanju, ili su to tragovi nadozidavanja nekog ranijeg izgleda crkve. Možda je riječ o zazidanom kvadratnom otvoru koji je ranije bio smješten ispod danas postojećeg polukružnog prozora. Malo južnije, bliže pravokutnom prozorčiću, tragovi su žbuke na zidu u obliku kvadrata. Može se pretpostaviti da se tu nalazila neka posvetna ploča, ili možda sunčani sat, budući da je to lice crkve okrenuto često korištenom seoskom putu.

Pročelje je okrenuto sjeverozapadu i također je klesano u pravilnim slojevima kamenih blokova. Isti način zidanja ponavlja se i na zvoniku, na kojem ima naizmjenično razbacanih tamnijih i svjetlijih kamena. Portal je barokni, ali raspored otvora, pa i korištenje male četverolisne rozete odiše tradicionalnom arhitekturom. Ispod spomenute rozete nalazi se mali rustični reljef Sv. Pavla. Ta tradicionalnost u baroknoj sakralnoj arhitekturi regije već je uočena, posebice u arhitekturi srednjodalmatinskih otoka (Hvar, Brač), odnosno tamo gdje su barokne crkve podizali ili pregrađivali domaći kamenoklesari.⁷ Takav je primjer i ova skromna ali zanimljiva crkva Sv. Pavla iz druge polovice 17. stoljeća. Posebno je zanimljiv mali rustični reljef patrona crkve i kvadrilobna rozeta nad njim. Iako je privrženost tradiciji mogla uvjetovati izradu tih dvaju ukrasnih elemenata u vrijeme barokne pregradnje crkve, u ovom primjeru prije bi se moglo reći da je riječ o spolijima iz onog ranijeg, srednjovjekovnoga razdoblja oblikovanja kukljičke župne crkve. Budući da je crkva posvećena Obraćanju Sv. Pavla, na vrhu zabata postavljen je lik Krista koji blagoslivlja, pa se ta skulptura i spomenuti reljef mogu povezati upravo uz ikonografsku temu Obraćanja, i time objasniti razlog postavljanja malog Pavlova reljefnog lika nad ulazom u crkvu.

Na pročelju posebnu pažnju privlači portal, koji je jedini čisto baroknih oblika. Tipična barokna profilacija ispuštenih okvira teče nadvratnikom i dovratnicima i završava se u uobičajenim postoljima s biljnim ukrasom. Između bogato profiliranog i izbočenog nadvratničkog vijenca i vrata teče arhitrav s glagoljskim tekstom koji spominje izgradnju crkve. Arhitrav je na uglovima ukrašen poluovalima izrovašene površine, a u sredini je već spomenuti ovalni dio s potpisom graditelja crkve.

Zvonik nije podignut istovremeno kad i crkva, već osamdesetak godina kasnije. Prema dokumentu iz Povijesnog arhiva u Zadru, zvonik je građen već 1741. godine, a majstor je bio Lovre Tezo.⁸ Taj majstor razlikuje se od graditelja crkve složenijim nacrtom i bogatijom arhitektonskom plastikom, premda ne odskaače među jednostavnim, piramidalno završenim baroknim zvoncima iz 18. stoljeća u Dalmaciji. Ipak, savršeno uklapanje uz ranije podignutu crkvu i njezinu apsidu govori o majstoru koji je u okviru skromnih sredstava uspio postići sklad i ravnotežu.

Zvonik je smješten sa sjeverne strane i diže se nad zakošenom škarpom na kojoj je vrlo mali pravokutni prozorčić s istočne strane. Nad škarpom se dižu tri kata odijeljena vijencima. Vijenac nad škarpom pravokutne je profilacije, nad prvim katom valjkastog je presjeka, a nad drugim i trećim katom to je vijenac klasične profilacije nad kojim se na kraju diže kamena piramida.⁹ Pristup unutrašnjosti zvonika izvana je moguć kroz mala vrata postavljena na zapadnoj kosini škarpe, ili kroz unutarnja vrata na sjevernom zidu sakristije. Prvi kat zvonika ima ovalne otvore glatke kamene profilacije. Oni se javljaju na trima stranama, a nedostaje otvor nad apsidom-sakristijom. Na drugom katu otvaraju se uski, polukružno završeni prozorčići jednostavne, ali tipično barokne profilacije, sa zaglavnim kamenom u sredini

Glagoljski natpis nad portalom crkve Sv. Pavla u Kukljici s imenom majstora u ovalu (foto: M. Stagličić)

Glagolitic Inscription above the Portal of St. Paul's Church in Kukljica with the artist's name inscribed in the oval (photo: M. Stagličić)

Crkva Sv. Pavla u Kukljici, detalj rozete i reljefa Sv. Pavla na pročelju (foto: M. Stagličić)

St. Paul's Church in Kukljica; detail of rosette and relief of St. Paul on facade (photo: M. Stagličić)

luka. S istočne strane taj monoforni prozorčić kasnije je zazidan, i tu je postavljeno lice sata sa strojem ure ponavljače koja otkucava četvrti. Treći kat zvonika rastvara se u velikim monofornim otvorima, ogradice kojih imaju po šest baroknih kruškolikih balustera, u tjemenu je zaglavni kamen, a ukrasni plitki vijenac teče od otvora do otvora u visini baze lukova.

Rustična ljepota toga zvonika kazuje da je to djelo ruku klesara obučavanog na mnogim gradilištima utvrda u Dalmaciji, kao što je primjer i s njemu suvremenim, ali složenijim zvonikom u Donjem Humcu na Braču.¹⁰ Iako nije nastao istovremeno sa crkvom, jedini je sačuvani barokni zvonik na otoku koji će biti nadahnućem majstorima u 19. stoljeću za zvonike u Sutomišćici (1836. g.), Preku (1844. g.) i Kalima (1892. g.).

Unutrašnjost crkve osvjetljavaju opisani prozori, koji su koso zasječeni u široku masu zida. Crkva je završena bijelo obojanim drvenim stropom koji je toliko nisko postavljen da zasijeca rozetu na pročelju. Prostor prezbiterija povišen je za dvije stube, pa je nad tim dijelom strop nešto viši i malo zaobljen. U apsidu-sakristiju ulazi se iz prezbiterija kroz dvojna barokna vrata ukrašena palmetom u zaglavlju. Vrata su smještena sa strane glavnog oltara. Kasnije to postaje dio oltarne scenografije, što se na Ugljanu nije primjenjivalo, a javlja se u drugoj polovici 17. st. u Zadru. Razvoj oltaristike u Zadru u drugoj polovici 17. st. u svezi je s djelatnošću venecijanskog arhitekta B. Longhene i njegove radionice. Oni su izradili oltar Gospe od Karmela za crkvu Sv. Frane (1668–1670. g.) i utjecali na razvoj oltaristike u Dalmaciji.¹¹ Iako se na Ugljanu ne javlja barokna oltarna scenografija, javlja se barokni način spajanja glavnog broda i apside. Naime, u svim ugljanskim crkvama iz proučavanog razdoblja (osim župne crkve u Ugljanu), ponavljaju se slični jednobrodni prostori, koji s istočne strane imaju kvadratnu apsidu-sakristiju. Crkva u Kukljici prvi je takav primjer¹² na otoku.

Iz apside-sakristije može se ući u zvonik kroz vrata na sjevernom zidu, ali nema drugih vrata za komuniciranje sa sakristijom, osim već opisanih koja je povezuju sa crkvenim brodom. Sakristija je osvijetljena polukružnim prozorom na južnome zidu. Pod prozorom se nalazi zanimljiva niša koja podsjeća na kustodiju, ima

Pogled na zvonik crkve Sv. Pavla u Kukljici, podignut oko 1741. g. (foto: M. Stagličić)

View of the Steeple of St. Paul's Church in Kukljica, built about 1741 (photo: M. Stagličić)

Crkva Gospe Snježne u uvali Ždrelac, druga polovica 17. st.; pročelje (foto: M. Stagličić)

Church of Our Lady of the Snow in Ždrelac; second half of 17th c; facade (photo: M. Stagličić)

arhitravnu pregradu i lučni završetak, te kamenu klupčicu koja seže u dubinu niše. Niša nije centrirana u odnosu na prozor nad njom, te izgleda kao ostatak neke ranije faze te župne crkve.

Nasuprot svetištu diže se drveno pjevalište, kojemu jednostavnu, zeleno obojanu ogradu drže kvadratni drveni nosači. Pod pjevalištem je smještena kamena škropionica, koja na osnovi profilacija izgleda starija od ostalih predmeta crkvenoga inventara. Skrivena u uglu crkve nalazi se kamena krstionica s drvenom nadgradnjom. Njezin kameni bazen za krštenje privlači pažnju vrlo fino klesanim klasičnim ukrasima.

Ždrelac

U tjesnacu između dvaju otoka kao najjužnji sakralni objekt otoka Ugljana bila je podignuta crkvičica Gospe Snježne. Prema Bianchiju, njezina svetkovina slavi se od 1514. godine, ali autor ne spominje godinu podizanja crkve.¹³

U tlocrtu Gospe Snježne ponavlja se raspored kukljičke župne crkve, odnosno već opisani tip barokne jednobrodne crkve s pravokutnom apsidom. Građena je fino klesanim kamenom, što je izravno vezuje za majstora Senestrina, budući da ostale otočke

crkve nisu rađene od klesanaca i žbukane su, odnosno nekima su samo pročelja u klesanome kamenu. U stilu toga majstora rađeni su i polukružni prozori na licima crkve. Na svakoj strani nalaze se po dva, imaju glatku kamenu profilaciju s jedva naglašenim zaglavnim kamenom, kao na kukljičkoj crkvi. Jednako je riješeno i pročelje, na kojem se javljaju mali polegnuti bočni prozori i četverolisna rozeta u zabatnom dijelu. Više pažnje posvećeno je portalu čiji su dovratnici klesani u bijelom kamenu i završavaju ukrasnom rozetom. U osi portala smještena je biforna preslica sa dva zvona, klasicizirajući izgled koje navodi na pomisao da je obnovljena u 19. stoljeću.

U prilog tezi da je crkvičica Gospe Snježne bila pregrađena u drugoj polovici 17. stoljeća govori i vizitacija nadbiskupa Parzagusa iz 1681. godine.¹⁴ Rečeni nadbiskup spominje dva oltara, glavni, posvećen Gospi Snježnoj i drugi, oltar Uznesenja Marijina. Nadalje spominje dvije oltarne menze posvećene Sv. Nikoli i Sv. Andriji. Zaključujemo da su za tek obnovljenu crkvu bila dovršena samo dva oltara, dok su druga dva bila bez retabla. Sto godina kasnije Bianchi nabraja pet oltara, od kojih su četiri s već spomenutim titularima, a peti je posvećen Rođenju Marije Djevice.¹⁵

Analizom izgleda i tehnike gradnje može se zaključiti da je Gospa Snježna obnovljena u drugoj polovici 17. stoljeća, najvjerojatnije ju je u isto vrijeme obnovio isti majstor kao i župnu crkvu u

Crkva Gospe Snjezne u uvali Ždrelac; pogled na začelje apsida (foto: M. Stagličić)

Church of Our Lady of the Snow in Ždrelac; back view of the apse (photo: M. Stagličić)

obliznoj Kukljici. Kako je crkva Gospe Snjezne bila sjedište već spomenute kukljičke bratovštine, koja je sudjelovala u obnovi župne crkve Sv. Pavla, može se pretpostaviti da je ista bratovština pokrenula obnovu i te crkvice.

Sutomišćica

U mjestu Sutomišćica najprije je bila osnovana kapelanija, početkom 15. stoljeća, koja je kasnije prešla u župu.¹⁶ Crkva Sv. Eufemije spominje se u više dokumenata od 1349. do 1402. godine, a po njezinom titularu dobila je naziv duboka uvala, koja je ujedno bila sigurna i mirna luka. I naselje je dobilo ime prema istom titularu.

Crkva Sv. Eufemije temeljito je obnovljena potkraj 19. stoljeća, pa njezin današnji izgled odudara od ostalih otočkih crkava obnavljanih u vrijeme baroka. Ipak, sačuvan je glavni brod i apsida-sakristija u tlocrtu, a vjerojatno i u visini zidova. Dodan je transept i promijenjen izgled prozora, a staroj apsidi-sakristiji dodana manja kvadratna apsida. Iz zatečenog stanja i Bianchijeve opisa može se rekonstruirati izgled barokne faze crkve.

Kao i ostale crkve na otoku, i ta župna crkva u Sutomišćici imala je svoju raniju, srednjovjekovnu fazu. U 17. stoljeću bila je toliko dotrajala da ju je trebalo obnoviti. Prema jednom natpisu, koji se nekada nalazio nad portalom, crkva je bila obnovljena 1679. godine.¹⁷ Toga natpisa više nema, ali Bianchi citira njegov sadržaj, koji glasi:

MDCLXXIX
FV FATTA QVESTA CHIESA SOTTO IL PAROCO DON
TOME (Micich)

Nad zapadnim portalom danas se nalazi uzidan drugi natpis, koji je prije bio u prezbiteriju, a spominje posvećenje crkve 1693. godine:

BI . KARSTENA . CRIKVA
. SVETE . EVFEMIE . P
Od . PRISV(1)TLIM . GOSPO

Crkva Sv. Eufemije u Sutomišćici, obnovljena 1889. g.; pogled s pjevališta (foto: M. Stagličić)

Church of St. Euphemia in Sutomišćica, rebuilt in 1889; view from the choir (photo: M. Stagličić)

dINOM . ARHIBISKVP
OM . VIKTORIO . PRI
VLI . NA 26 NOVE
MbRA . 1693 .¹⁸

Današnji prurušeni izgled crkve, koji je nastao u vrijeme njezina posljednjeg posvećenja 1889. godine, skriva veći dio barokne crkve. Međutim, terenskim bi istraživanjima trebalo iznaći dijelove barokne, pa i srednjovjekovne faze, koji su, kao i u ostalim crkvama na tome otoku, sigurno sačuvani u pročelnom i nekom od bočnih zidova barokne pregradnje. Barokna crkva Sv. Eufemije obuhvaćala je jednobrodni pravokutni prostor i malo užu pravokutnu apsidu. Crkva je bila dugačka 18,50 metara, a široka 9,50 metara. Apsida je bila široka 8,50 metara, a duboka 6 metara. Te dimenzije govore o skladnom omjeru glavnog broda i apsida, pa iako nam nedostaje podatak o visini, možemo se složiti s ocjenom C. F. Bianchija da je Sv. Eufemija, u njegovo vrijeme, bila najljepša crkva na otoku. Bila je izgrađena u klesanom kamenu. Na licima su bila po tri polukružna prozora. Apsida-sakristija imala je ulaze sa strana, dok o izgledu njezinih prozora ništa ne znamo. U crkvu se ulazilo kroz glavni portal sa zapadne strane, te kroz bočni ulaz na južnom licu crkve. Nad pročeljem se vjerojatno dizao zvonik na preslicu, kao što je tako bilo i na ostalim otočkim crkvama. Kasnije je zamijenjen zidanim zvonikom, desetak metara udaljenim od crkve, koji je podignut 1836. godine.¹⁹

U unutrašnjosti crkve sačuvano je još baroknih rješenja kao i crkveni inventar. Spoj glavnog broda i barokne apsida-sakristije riješen je na još barokni način sa dva ulaza postavljena sa strana glavnog oltara. Plitki prostor prezbiterija povišen je za jednu stubu u odnosu na brod, a bočni ulazi su funkcionalno povezani s glavnim oltarom. Nad lijevim ulazom naznačena je godina 1705.²⁰ U sakristiji su ormari koji su vjerojatno nastali u to isto vrijeme – početkom 18. stoljeća. Barokno je i pjevalište, koje nose dva drvena stupa, a njegova drvena ograda ima izvijenu crtu, te tako ne presijeca prozore koji su, u vrijeme obnove, u 19. stoljeću, možda bili pomicanji.

U mjestu Sutomišćica nalazi se i dobro sačuvana kapela u sklopu nekadašnjeg ljetnikovca zadarske obitelji LANTANA. Kapela

Kapela Gospe Uzašle u sklopu ljetnikovca obitelji Lantana, 1687. g. (foto: M. Stagličić)

Chapel of Our Lady's Assumption in the Villa Lantana complex, 1687; Interior (photo: M. Stagličić)

Gospe Uzašle smještena je u začelnom dijelu sklopa, u dnu uzdužne osi obiteljskog odmarališta, koje je nekoć bilo pravim biserom malog baroknoga geometrijskog parka. Dijelom svojega tlocrta izlazi iz ograđenog prostora ljetnikovca. Podignuta je i posvećena 1687. godine, što se još i sada može pročitati sa sačuvane ploče nad ulaznim vratima, koja spominje da ju je podigao Marcantonio Lantana, a posvetio nadbiskup Bernardo Florio.²¹

Kapela je građena u klesanom kamenu, a prilazi joj se preko osam stuba, pa svojim povišenim položajem ostvaruje ravnotežu s nasuprotnom joj dvokatnom obiteljskom palačom za odmor. Kapela je skladnog pravokutnog tlocrta, nadsvođena križnim svodom, koji zasijeca noseće zidove u gornjoj trećini njihove visine. Na toj visini se u unutrašnjosti oblikuje bogato profilirani vijenac. Nad vijencem su postavljeni polukružni prozori, po jedan na sjevernom i južnom licu kapele. Pročelje završava zabatom, koji je omeđen jednostavnim vijencem, i na vrhu zaravnjen, gdje je postolje za vitku preslicu namijenjenu jednome zvonu.²² Glavni ulaz je kroz jednostavno profilirani zapadni portal. Postoje i bočna vrata na južnome zidu, koja komuniciraju s prostorom izvan ograđenog terena toga ljetnikovca.

U unutrašnjosti kapela ima mramorni popločani pod s uzorkom šahovskog polja. Jednostavni barokni oltar podignut je na dvije

stube i uvučen u plitku nišu. Na njemu se sada nalazi slika koju je potpisala grofica Silva Borelli i datirala je danas teško čitljivom godinom, možda 1828. U kapeli se naziru tragovi klasicističkog oslika, a sačuvana je i jedna nadgrobna posvetna ploča s kraja prošloga stoljeća, kojoj nažalost nedostaje središnji ukras.²³ Iz vremena nastanka te kapele još treba spomenuti malu kamenu škropionicu koja je uzidana desno od ulaza.

Ugljan

Župna crkva Uznesenja Blažene Djevice u Ugljanu smještena je na dominantnom brežuljku, okružena prostranim grobljem koje je obzidano visokim cementnim zidom. Njezin današnji izgled rezultat je višestrukih obnova i dogradnji od kojih se neke mogu samo pretpostaviti, a o nekima više nema vidljivih tragova. Glavnina crkve, ipak, pripada vremenu kada su izvedene barokne obnove župnih crkava na otoku Ugljanu. Na toj župnoj crkvi, nažalost, nema klesanih zapisa na građevini koji bi pomagali u praćenju njezina rasta i promjena, kao što je to, na primjer, u župnoj crkvi u Kalima. Do sada istraženi arhivski podaci također ne pridonose boljem razjašnjavanju. Ipak, uspoređujući tu crkvu s nastankom, obnovom i dogradnjama drugih otočkih crkava, može se uočiti sličan slijed događaja kao i glede kaljske crkve.

Činjenica je da je tu postojala neka ranija župna crkva, za koju Bianchi pretpostavlja da je iz temelja podignuta početkom 15. stoljeća, odnosno nakon ustanovljenja župe. Pisani podaci o župi, naime, sežu u 1401. i 1423. godinu, pa taj autor pretpostavlja da je i crkva trebala biti podignuta u to vrijeme. Isti autor navodi i drugo mišljenje prema kojem je neko vrijeme za potrebe župe služila crkva Sv. Petra Mučenika, inače crkva franjevačkog samostana. Kad je započeta temeljita obnova toga kompleksa 1430. godine, župnu je crkvu trebalo podići na nekom drugome mjestu, pa Bainchi tu godinu uzima kao krajnje vremensko određenje za podizanje prvobitne župne crkve u Ugljanu. Isti autor dalje navodi da je župnu crkvu Uznesenja Marijina posvetio nadbiskup Parzago 1684. godine, nejasno povezujući u kontekstu posvećenje u 17. stoljeću i crkvu iz 15. stoljeća. Nakon toga ustvrđuje da je crkva zbog trošnosti bila obnovljena i povećana početkom 18. stoljeća. Neke kasnije obnove nakon radova u 18. stoljeću taj autor ne spominje.²⁴ Iz sumarnoga Bianchijeva izlaganja proistječe da je crkva iz 15. stoljeća posvećena u 17. stoljeću, a kako je postala trošna početkom 18. stoljeća, onda je i obnovljena. Poučeni kaljskim primjerom, i stanjem na terenu, redosljed bi trebao biti slijedeći:

Postojeću crkvu iz 15. stoljeća župljani su obnovili prema baroknom ukusu i pravilima u vrlo skromnim oblicima, možda zadržavajući neke perimetralne zidove, a vrlo vjerojatno pročelje i jedan od bočnih zidova. Ta crkva iz 17. stoljeća obuhvaćala je malo veći jednobrodni prostor s apsidom, ili možda i bez nje.²⁵ Tako obnovljenu župnu crkvu posvetio je nadbiskup Parzagus 1684. godine, što odgovara vremenu i godinama obnove i ostalih crkava na otoku (1666, 1679, 1698. g.).²⁶ U 18. stoljeću seljani su crkvu povećali tako da su je vjerojatno malo produljili i dodali sakristiju s južne strane. Zbivalo se to, kako kaže Bianchi, početkom 18. stoljeća, kad je postavljen i novi glavni oltar 1714. godine. Nakon postavljanja novoga oltara, crkva je sigurno trebala biti posvećena, ali se na taj podatak do sada nije naišlo. Posljednja obnova te župne crkve dogradnja je zvonika pred pročeljem, koji crkvi daje novu vizuru, a podignut je nakon Drugoga svjetskog rata, u vrijeme župnika don Filipa-Rube.²⁷

Današnji oblik crkve Marijina Uznesenja čini jednobrodni uzdužni prostor bez apside i malo niža sakristija prigradna s južne

Crkva Uznesenja Blažene Djevice u Ugljanu, početak 18. st.; pogled na južno lice i sakristiju. Zvonik podignut oko 1976. g.
Church of Our Lady's Assumption in Ugljan, beg. 18th c; view of south front and sacristy. Front steeple built in about 1976

Crkva sv. Lovre u Kalima; izgled južnog lica i sakristije, nastao do 1777. g. (foto: M. Stagličić)
Church of St. Lawrence in Kali; south front and sacristy, built before 1777 (photo: M. Stagličić)

strane, kao i zvonik na zapadnoj strani kroz čije se podnožje ulazi u crkvu. Na sjevernom licu nalaze se dva visoko postavljena polukružna prozora uokvirena jednostavnom kamenom profilacijom. Na južnom licu su tri prozora istih odlika, a onaj treći, bliži pročelju, malo je manji i drukčije obrađen s unutarnje strane. Postavljen je malo bliže krovu i lagano nakošen, a jednim dijelom osvjetljuje drveno pjevalište, koje je vrlo slično onome u Kukljici. Pod srednjim prozorom južnoga lica smještena su bočna vrata busolnoga tipa. Ta vrata uokvirena su jednostavnom kamenom profilacijom, a jedini ukras je ravni nadvratnički vijenac. Između vrata i sakristije smještena je recentna betonska klupica (1984. g.), koja i u novom građivu zadržava tradicionalno oblikovanje vanjskoga crkvenog prostora. Zidovi sakristije raščlanjeni su samo jednim jednostavnim kvadratnim prozorom, koji se nalazi na južnom licu te prigradnje. Zidovi crkve i sakristije ožbukani su, a posebno je obrađen zapadni dio koji je opločan kamenom.

Prema Bianchijevu opisu crkva je imala po dva prozora na bočnim zidovima, a jedan nad ulaznim vratima na pročelju. Nad pročeljem se dizala biforna preslica sa dva zvona. U posljednjoj obnovi,²⁸ koja je izvedena 1976. godine, izgrađen je dvokatni zvonik piramidalnog završetka, kojemu katove raščlanjuju biforni otvori, a kroz prizemni dio ulazi se u crkvu. Tada je uklonjena preslica, a prozor s pročelja ugrađen je na južni zid crkve radi osvjetljavanja i zračenja pjevališta. Tom prilikom je, vjerojatno, zapadni dio crkve opločan kamenom.

Unutrašnjost crkve popločana je kamenim pločama, a zatvorena je stropom koji je presvučen sivim brodskim podom. Zidovi pod stropom obojani su sivobijelom vrpcom koja dočarava zaobljenost i stvara lažni dojam svoda. Drveno pjevalište smješteno je uz pročeljni zid, a oslanja se na dva drvena stupa i dva pilona uz bočne zidove. Iako mu je ograda ravnih linija, vrlo je slično pjevalištu u kukljičkoj župnoj crkvi.

Povećanjem broja žitelja u 19. stoljeću ugljanski je župnik tražio proširenje župne crkve, koja je zbog svog položaja bila pogodnija vjernicima iz rastrkanih zaselaka mjesta Ugljana negoli crkva franjevačkog samostana smještena uz more. Zadarski inženjer Meyer odbio je traženja Ugljanaca i obrazložio da upravo blizina

i postojanje samostanske crkve ne dopušta povećanje postojeće župne crkve Uznesenja Blažene Djevice.²⁹

Kali

Crkva Sv. Lovre postojala je već 1404. godine, kad je svojom veličinom više nalikovala kapeli negoli crkvi.³⁰ Kasnija izgradnja i obnova crkve može se pratiti očitavanjem kamenih natpisa nad portalima, a odnedavno se to može upotpuniti i nalazima na terenu koje je proveo Zavod za zaštitu spomenika kulture u Zadru. Sačuvana su tri natpisa, od kojih jedan spominje obnovu crkve, a dva njezine kasnije posvete. Prema natpisu na nadvratniku sjevernih bočnih vrata župljani su obnovili crkvu 1698. godine.

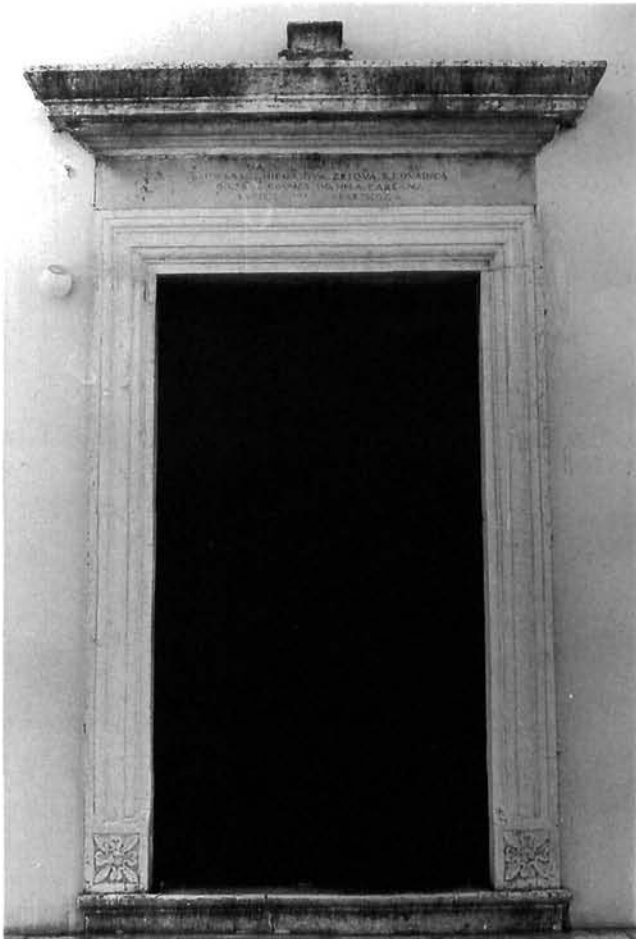
OVVA CRIQVA BI PRINOVIENA OD SVEGA CHOMVNA
POD PAROCHIGIANON DON MATE LONGINO MISECA
LVGIA 1698

Natpis nad glavnim portalom spominje da je crkva bila posvećena 1777. godine, što Bianchi navodi kao jedini datum posvete nakon barokne obnove crkve:

NA 13. LUGLIA. 1777.
BI KARSCCHIENA. OVA. ZRIQVA. S. LOVRINCA.
OD. PR(esveto)GA. GOSP(od)INA. IVANNA. CARSANA.
ARCIBISKUPA. ZADARSKOGA³¹

Treći natpis nalazi se nad južnim bočnim vratima i odnosi se na šezdeset godina raniju posvetu crkve. Tekst je uklesan na nadvratniku tih jednostavno profiliranih vrata, a malo je oštećen na desnoj strani:

NA DIVADSET I OSAM ZVGNA 17.11
BI CAR(s)CE(n)A OVA CRICVA SVE(toga) LOVRINZA OD
(p)RIS(vi)TL(o)GA GOSP(o)DINA. ARCHIBISKUPA ZADAR-
SCOGA VITORIA PR(IVLI)³²

Crkva Sv. Lovre u Kalima; glavni portal s natpisom o posveti iz 1777. g. (foto: M. Stagličić)

Church of St. Lawrence in Kali; main portal with inscription recording the consecration dated 1777 (photo: M. Stagličić)

Iz ovih natpisa doznaje se da je crkva bila obnovljena 1698. godine i posvećena 1711. Nakon nekih novih radova ona je trebala biti ponovno posvećena, što je 1777. učinio nadbiskup Carsana (1774–1800). O kakvim je radovima na crkvi riječ – ti natpisi ne spominju. Nadbiskup Karaman (1713–1746), Carsanin prethodnik, u svojoj vizitaciji crkve kaže *nova amploris Ecclesiae constructio*. Prema najnovijim istraživanjima na terenu crkva ima tri dionice svoga rasta i nastajanja.³³ Najranija je bila srednjovjekovna crkva, veličina koje je bila gotovo trostruko manja od današnje crkve, a ostaci njezinih zidova mogu se pratiti na dijelu pročelja i južnog lica. Druga je gotovo dvostruko veća crkva, vezana za godinu gradnje – 1698. i posvetu – 1711. godine. Treća obnova bila je za života nadbiskupa Karamana koji zato spominje *izgradnju nove prostranije crkve*. Tada je postojeća crkva iz 1698. proširena i dosta produljena u svetišnom dijelu, a kako je gradnja potrajala, posvetio ju je nadbiskup Carsana 1777. godine.

Barokna crkva u Kalima imala je zvonik na preslicu za dva zvona, s bio je postavljen na začelnom dijelu crkve, nad sakristijom. Danas nema tragova tome zvoniku.

Sveti Lovre u Kalima jednobrodna je crkva izduženog tlocrta, s pravokutnom apsidom-sakristijom. Usmjeren je prema istoku-

-zapadu i smještena je na zapadnoj padini brežuljka, gdje je prema Bianchiju nekada bio ulaz u selo. Crkva je dugačka 24, a široka 12 metara.

Unutarnji prostor crkve osvjetljuje šest polukružnih prozora, po tri sa svake strane. Postavljeni su visoko, bliže krovu, a bogata kamena profilacija odskače od zbukane površine zidova. Profilacija prozora oblikovana je pomoću užljebina. Tri sjeverna prozora i jedan južni prozor imaju jednako izrađenu i bogatiju profilaciju nego dva preostala prozora na južnom licu crkve.

I ovo saznanje potvrđuje podatak o produljenju crkve u drugoj polovici 18. stoljeća. U prvoj baroknoj obnovi iz 1698. crkva je vjerojatno bila toliko kraća da su joj dostatna bila četiri prozora, odnosno imala je po dva bočna prozora, koji su tom prilikom bili jednako izrađeni. Nakon produljenja, crkva je dobila novu apsidu-sakristiju, i toliko dulji glavni brod da je nedostajao po jedan prozor sa svake strane. Na sjeverno lice, koje je okrenuto glavnom seoskom putu, postavljena su tri jednako otklesana ranija prozora. Južno, manje uočljivo lice crkve dobilo je jedan stari i dva nova, skromnije klesana polukružna prozora. Obje profilacije – ona bogatija i ova skromnija – nose odlike baroknog ukrašavanja.

Tipično barokna i najvrednija je profilacija glavnog portala. Slojevito složene užljebine i poluobla profilacija nadvratnika i dovratnika završavaju u dobro isklesanom biljnom ukrasu na kvadratnom postamentu. Ukrašen nad vratima čini ploča s natpisom i arhitravnij vijenac, koji je – vijenac – također sastavljen od dva dijela različite kvalitete kamena. Gornji, veći, na kojemu je prazno kameno postolje za kip naliježe na manji vijenac koji je od finijeg kamena. Ploča s natpisom i manji vijenac od istog su materijala i vjerojatno su ugrađeni prilikom posljednje posvete crkve. Nadvratnik i dovratnici obijeljeni su vapnom pa se ne vidi struktura kamena, a trebala bi odgovarati vapnenačkom materijalu kamena od kojega je načinjena ulazna stuba i gornji dio nadvratničkog vijenca. Način obrade dovratnika i biljnoga ukrasa u podnožju ugleda se na barokni portal crkve Sv. Frane u Zadru. Kaljsko pročelje inače odiše uobičajenim tradicionalnim rasporedom otvora. Dapače, njegovi jednostavni pravokutni otvori asimetrično su postavljeni sa strana portala, pa i oni upućuju na naknadno širenje crkvenog pročelja.

Sjeverna i južna vrata jednostavnije su obrade, a njihovi kameni dovratnici i nadvratnik jednostavno su i glatko klesani. Južna vrata su manja i starija. Za ta vrata su vjerojatno iskorišteni prag i dovratnici s nekih vrata iz ranije crkve, a samo nadvratnik i završni vijenac načinjeni su početkom 18. stoljeća, možda upravo 1711. godine, kako je uklesano na nadvratniku.

Pročelje crkve okrenuto je prema zapadu. Na njemu se nalazi glavni portal i dva, već spomenuta, nisko postavljena prozorčića u obliku polegnutog pravokutnika. Desni prozorčić je naknadno zazidan. Nad portalom nalazi se osmerodijelna rozeta klesana u kamenu, a nad zabatom krovu diže se lik sveca (Sv. Lovre), rustično klesan i dosta istrošen od posolice.

Bočni portal na sjevernom licu crkve jednostavnije je barokne profilacije. Uz unutarnji rub kamenog okvira teče poluobla profilacija, a nadvratnik je klasično oblikovan s vijencem u obliku kime, a istih je odlika i nadvratnički vijenac nad južnim bočnim vratima. Sjeverna vrata su dvostruka, busolna, a u međuprostoru se nalazi škropionica izdubena u predromaničkom kapitelu, koji bi mogao potjecati iz ranije faze crkve Sv. Lovre.

Unutarnji prostor te jednobrodne crkve završava se zrcalnim svodom postavljenim nad istaknutim vijencem. Prostor svetišta

Crkva Gospe od Ružarija u Preku, 1765–1773. g.; pogled na crkvu i zvonik iz 1844. g. (foto: M. Stagličić)

Church of Our Lady of the Rosary in Preko, 1765–1773; view of the church and steeple built in 1844 (photo: M. Stagličić)

je malo povišen i odijeljen balusterima.³⁴ Crkva je popločana velikim kamenim nadgrobnim pločama.

U sakristiji se ulazi kroz dvojna vrata simetrično postavljena sa strana glavnog oltara, a nad njima su smještene niše s kipovima Krista i Bogorodice. Iz nje se kroz vrata na sjevernom zidu ulazi u podnožje novoga zvonika. Sakristija je osvijetljena kroz polukružni prozor na istočnom zidu, a na južnom zidu nalaze se ulazna vrata nad kojima je kvadratni prozor plitke kamene profilacije.

Nasuprot svetištu nalazi se pjevalište, drvena građa kojega se oslanja na dva mramorna stupa s jonskom bazom i kapitelima koji su izgrađeni od drukčijeg materijala negoli stupovi. Stupovi su ukrašeni široko razmaknutim kanelirama. U blizini je kamena škropionica, koja bi mogla biti istovremena stupovima. Na pjevalište se dolazi vanjskim kamenim stubištem koje je dozidano na južnom licu crkve. To remeti izgled ionako previše izduljenog crkvenog broda. Vizuri crkve, međutim, pridonosi novi zvonik koji je podignut 1892. godine uz sjeverno lice sakristije. O nadnevku izgradnje svjedoči nedavno postavljena spomen-ploča slijedećega sadržaja:

PUTOKAZ S PUČINE DALJINA
KAMENA OSNOVICA SNOVA
BRATIMLJENJE STRMO
DOMA NAM S NEBESIMA.
KAMPANE – NAJVIŠI JARBOL KALI –
S RAZVIJORENIM ZNAMENJEM ARVATA
ĐIDOVINI STAS. SVEVIŠNJEMU VAPAJI.
O 100 OBLJETNICI ZVONIKA
KALJANI DOMOVINE I SVIJETA
BOŽICA LJ(eta) G(ospodnjega) 1992.

U vrijeme gradnje novoga zvonika, ili malo prije, skinut je barokni zvonik na preslicu, o kojemu znamo jedino iz Bianchi-jeva opisa.³⁵

Preko

Župa Preko ustanovljena je u drugoj polovici 18. stoljeća, kako navodi Bianchi, a ranije je pripadala župi Sutomišćice. Isti autor kaže da su crkvu koja je bila posvećena Gospi od Ružarija mještani pregadili 1765. godine u vrijeme župnika Matije Brišića.³⁶

Istu crkvu je zadarski nadbiskup Michele Triali (1771–1774) dao povećati i popločati 1773. godine. Nadnevak posvete nigdje nije uklesan.

Crkva Gospe od Ružarija nalazi se na groblju (na mjestu nekadašnje crkve Sv. Andrije) i ima istog titulara kao i nova župna crkva u selu, koja je građena prema Ivekovićevom nacrtu i dovršena poslije Drugoga svjetskog rata. Barokna crkva na groblju nastala je, dakle, između 1765. i 1773. godine. Oblikovana je kao jednobrodan pravokutan prostor, s užom pravokutnom apsidom koja služi kao sakristija, po čemu je slična ostalim otočkim crkvama iz vremena barokne obnove. Tragovi ranijih izgradnja crkve mogu se naći na nekim ukrasima na pročelju, ali i na prozoru začelnoga zida apside-sakristije, koji nije polukružan nego se lagano lomi u siljastom luku. Prema Bianchiju, crkva je dugačka 17, široka 8 i visoka 6 metara, te je u njegovo vrijeme, osamdesetih godina 19. stoljeća, bila nedovoljna za žitelje Preka kojih je tada bio više od 1300 duša. Vjerojatno se već tada počelo razmišljati o povećanju te crkve, što ipak nije ostvareno, već je mnogo kasnije podignuta nova župna crkva Blažene Djevice od Ružarija u današnjem središtu mjesta.

Stara župna crkva Gospe od Ružarija zadržala je svoj izgled iz 18. stoljeća sačuvavši tako znamen o skromnom ali produktivnom razdoblju crkvene izgradnje u tome razdoblju. U susjednome mjestu Sutomišćici crkva Sv. Eufemije, za koju Bianchi tvrdi da je bila najljepša crkva na otoku Ugljanu, pregrađena je potkraj 19. stoljeća. Na sličan način trebala je biti pregrađena i prečka crkva. O planiranoj obnovi prečke župne crkve govore sačuvani nacrti u zadarskom Povijesnom arhivu.³⁷

Današnji izgled grobišne crkve Gospe od Ružarija tipičnih je odlika jednostavne barokne arhitekture. Pročelje okrenuto sjeverozapadu zanimljivo je po ukrasnim detaljima koji su zapravo spojili neke ranije građevine na tom lokalitetu. To je arhitravni vijenac klasičnoga ukrasa nad portalom i ranokršćanski impost nad polukružnim baroknim prozorom, koje N. Jakšić u spomenutom tekstu vezuje za ranokršćansku umjetnost bizantskog razdoblja. Raspored otvora na pročelju je barokan. Središnji portal, jednostavno profiliranog baroknog kamenog okvira, obojačen je već spomenutim arhitravnim vijencem koji svojim proporcionalnim i zbijenim biljnim ukrasom antičkog friza odudara od barokne profilacije istoga ukrasa.³⁸ Sa strana portala sime-

Arhitravni vijenac klasičnog ukrasa na pročelju Gospe od Ružarija u Preku (foto: M. Stagličić)
Architrave-Cornice, with classical ornamentation on facade of Our Lady of the Rosary in Preko (photo: M. Stagličić)

trično su postavljeni mali kvadratni prozori glatkih kamenih okvira. U zabatnom dijelu, u zoni pjevališta, otvara se zanimljivi potkovasti prozor (polukružni prozor s lukom od tri četvrtine kruga). Nad pročeljem, u sljemenu krova postavljen je kameni križ. Lijevo od ulaza uz pročelje prislonjena je kamena klupa.

Sjeverno i južno lice crkve raščlanjeno je s po dva kvadratna prozora, smještena bliže krovu i barokno zasječena s unutarnje strane zida. Na južnom licu simetrično su postavljena vrata, manja od onih na zapadnom pročelju. Lako je moguće da je zbog produljenja crkve 1773. godine raspored otvora na licima crkve postao asimetričan.

Zvonik se spaja s južnim licem crkve i podignut je 1844. godine, kako kazuje tekst posvetne ploče na škarpi s jugozapadne strane zvonika. Njegov oblik, raščlanjenost i otvori vezuju se za tradicionalni barokni uzorak zvonika. Nastao u vrijeme klasicizma, taj zvonik mješavina je barokne tradicije i klasicizirajućih tendencija s polovice 19. stoljeća. Na takvu stilsku ocjenu navodi nas piramida na vrhu i klasično profilirane monofore s jedne, odnosno kvadratni tambur s jajolikim otvorima s druge strane.

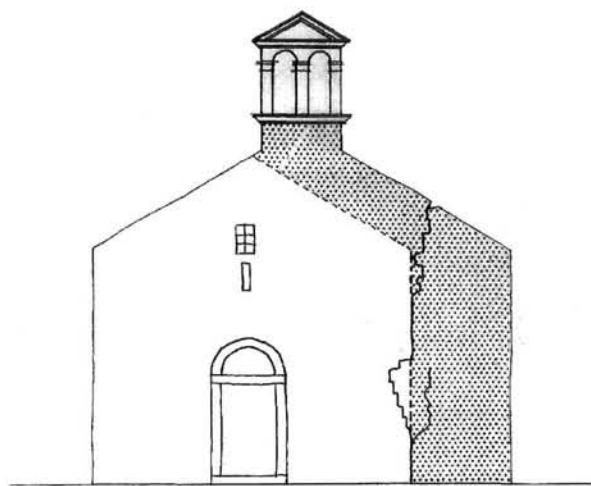
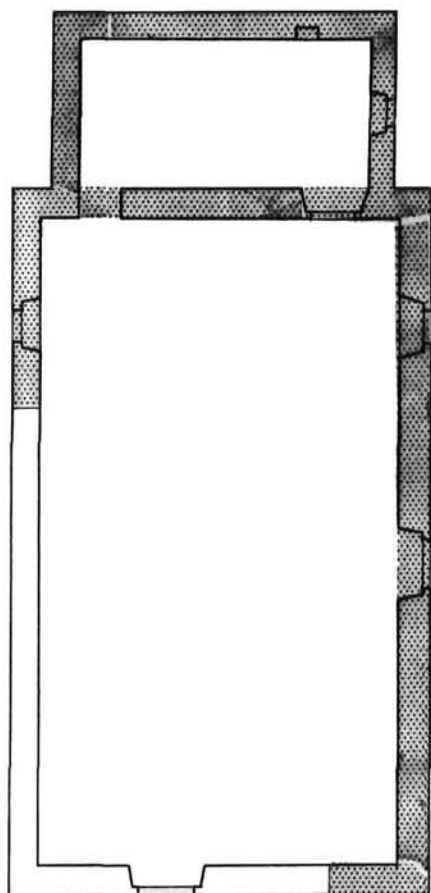
Dva zvona srednje veličine odljevena su u radionici majstora Colbacchinija u Zadru za prečku župnu crkvu 1836. godine, odnosno prije podizanja sadašnjega zvonika. Nakon gradnje zvonika nabavljeno je iz iste radionice jedno veliko zvono (1860. g.). Uz spomenuta zvona u Bianchijevo vrijeme crkvi je pripadalo

i jedno malo zvono iz 1633. godine, za koje taj autor kaže da *mora da je pripadalo staroj crkvi*. Taj podatak svjedoči da su provedene obnove, nabavke i popravci te crkve i prije negoli je postala sjedištem prečke župe polovicom 18. stoljeća. Sve to upućuje na potrebu sustavnijeg terenskog istraživanja današnje grobišne crkve Gospe od Ružarija radi boljeg osvjetljavanja različitih razvojnih etapa.

Unutrašnjost crkve jednostavni je jednobrodni prostor koji je pokriven otvorenim drvenim krovom.³⁹ Iz crkve se kroz dvoja vrata na začelnom zidu ulazi u sakristiju. Nasuprot prezbiterijalnom dijelu smješteno je drveno pjevalište, čiju lagano valovitu baroknu crtu ograde nose dva mramorna stupa s dorskim kapitelima i bazom ukopanom u ravninu poda crkve. Kapiteli su malo oštećeni pod ehinusom u području profiliranog prstena, a obojeni su tamnozelenom bojom. Stupovi su glatki i nebojani.

Lukoran

U mjestu Lukoranu danas se mogu naći samo ostaci dviju crkava koje su bile obnavljane u vrijeme baroka. To je bivša župna crkva Sv. Lovre, koja se nalazi na groblju, i crkva Sv. Trojstva, u kojoj se također kratko vrijeme održavala župna služba nakon 1860. godine, a prije nego je podignuta nova crkva u 19. stoljeću.

Tlocrt i pročelje crkve Sv. Lovre u Lukoranu, 17. st. Crtkano je označena srednjovjekovna faza (objavio I. Petricioli)

Plan and Facade of the Church of St. Lawrence in Lukoran, 17th c with sketched outline of its medieval phase (published by I. Petricioli)

Današnja župna crkva Sv. Lovre podignuta je 1877. godine, a preuzela je istog titulara napuštene crkve na groblju. Kako je nova crkva podignuta iz temelja, u njoj ne trebamo tražiti tragove ranijih razdoblja, jedino barokne oltare, koji su u nju premješteni iz stare crkve Sv. Lovre. Nažalost, u požaru koji je zahvatio staru crkvu 1860. godine slike su izgorjele, pa su u novu crkvu preneseni samo oltari iz baroknoga razdoblja.

Napuštena župna i grobišna crkva Sv. Lovre danas je ruševina i bez krova. Na njoj se još mogu iščitati ranija razdoblja i slični razvojni put kao i na ostalim crkvama na otoku. O njezinoj srednjovjekovnoj fazi pisao je I. Petricioli datirajući je u 15. stoljeće.⁴⁰ Kasnije proširenje crkve, koje je izvedeno u 17. stoljeću, može se povezati s godinom koja je uklesana na zvoniku na preslicu, ali i ne mora. Ako godinu uklesanu na preslici prihvatimo kao datum barokne obnove crkve, onda bi crkva Sv. Lovre bila prvi primjer takove obnove na otoku. Ta godina, međutim, može označavati samo obnovu preslice, a proširenje crkvenog prostora moglo je uslijediti i kasnije. Tekst na podnožju preslice pisan je glagoljicom, s interpoliranim rimskim znakovima za godinu i glasi:

MDCXXXII. 1632. Dom Petar Sikirić, parokijan⁴¹

Grobišna crkva Sv. Lovre ima jednostavni pravokutni brod dugačak 12,60 i širok 6,65 metara, te plitku pravokutnu apsidu široku 5,50 i duboku 2,25 metara.⁴² To je dosta jednostavna, pa čak i rustična obnova ranije crkve, u kojoj se poput one obnove u Kalima sačuvao zid pročelja i sjevernoga zida stare crkve. Na novom baroknom pročelju sačuvana su stara vrata koja su asimetrično smještena prema sjevernom uglu građevine. Crkvu je osvjetljivao po jedan prozor na bočnim licima, smješten bliže svetišnome dijelu crkve. Na južnome zidu nalazila su se bočna vrata. Apsida-sakristija dodana je na tipično barokan način, tako da se u nju ulazilo sa strana glavnog oltara, a bila je osvjetljena s po jednim prozorom na bočnim licima apside.

Već je I. Petricioli zamijetio da je obnova grobišne crkve Sv. Lovre, koja je nastala u 17. stoljeću, lošije izvedena od sačuvanih dijelova iz ranijeg razdoblja. Ta izvedba, međutim, nije kasnije popravljena, niti je crkva dograđivana, kao primjerice istoimena župna crkva u Kalima. Požar izazvan gromom 1860. teško je ošteti crkvu, pa se tražio hitan i neizostavan popravak. Oltari su sklonjeni na sigurno mjesto, a obred se obavljao u crkvi Sv. Trojstva.⁴³ Obnova baroknih crkava u 19. stoljeću, posebno u manjim mjestima, značila je proširenje i povišenje postojeće crkve, slično kao što se u baroknom razdoblju postupalo sa srednjovjekovnim crkvicama. Grobišna crkva Sv. Lovre nije bila obnovljena, ali ni održavana kao Gospa Ružarica u Preku, pa je sada ruševina.

U Lukoranu se nalazila crkvića Sv. Antuna Padovanskoga, koju je bio osnovao zadarski kanonik Francesco Mazarachi 1716. godine. Bila je dugačka 6, a široka 4 metra s jednim oltarom i natpisom o izgradnji nad portalom. Kasnije je prešla u vlasništvo zadarske obitelji Salghetti-Drioli.⁴⁴ Nakon Drugoga svjetskog rata crkvića je srušena i na tome je mjestu sagrađeno odmaralište.

Poljana

Između Sutomišćice i Preka, u mjestu Poljana nalazi se crkvića Sv. Petra smještena na zapadnom rtu uvala. Malo je podataka o njezinom nastanku, pa i Bianchi samo kratko spominje da je pripadala opatiji Sv. Mihovila na Brdu, a da je održavana troškom

zadarske biskupije.⁴⁵ Ta dobro usčuvana jednobrodna crkva, bez apside i s jednostavnom preslicom nad pročeljem, zanimljivija je istraživačima ranijih razdoblja. Ona je, vrlo vjerojatno, produljivana, pa je od kapele koja je obuhvaćala njezin sadašnji dio svetišta prerasla u jednobrodnu crkvicu. Njezin izgled je vrlo jednostavan i tradicionalan, i jedino profilacija kružnog prozora nad jednostavnim portalom svjedoči o vremenu baroknog klesarskog ukusa. U njezinoj unutrašnjosti je recentna kamena menza, a mještani govore kako je donedavno postojala oltarna pregrada, koja je uklonjena. Također se sjećaju ostataka groblja uz crkvu, što je sada pretvoreno u betoniranu plažu. Prednji dio crkve, od ulaza pa do prezbiterija, dodatak je koji je mogao nastati u rasponu od 15. do 18. stoljeća i ne znači posebni doprinos baroknoj obnovi na otoku. Pomno terensko istraživanje sigurno bi otkrilo najstarije slojeve te crkvice, koja i prema svome titularu seže u razdoblje ranokršćanstva.⁴⁶

Bilješke

- 1
C. F. Bianchi, *Zara cristiana II*, Zadar, 1879, str. 114.
- 2
N. Jakšić, *Prilozi povijesnoj topografiji otoka Ugljana*, Radovi FF u Zadru, sv. 28, Zadar 1989, str. 85.
- 3
V. Cvitanović, *Iz prošlosti naših župa*, rukopis u Nadbiskupskom arhivu u Zadru (dalje NAZd).
- 4
Latinički prijevod iz knjige B. Fučić, *Glagoljski natpisi*, Zagreb, 1982, str. 227.
- 5
Na istome mjestu; prema nalazima ulomaka ranijih nadgrobni ploča, B. Fučić zaključuje da je prostor oko crkve bio popločan u 18. stoljeću.
- 6
U otočkom žargonu takovi se prozori nazivaju *ferijali*.
- 7
A. Horvat, R. Matejčić, K. Prijatelj, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb, 1982. Knjiga donosi pojedine spomenike i pregled dosadašnje literature o spomenutoj problematici.
- 8
Povijesni arhiv u Zadru (dalje PAZd), Generalni providur G. Querini 1741–1744, knj. III, l. 204. U sporu oko plaćanja, datiranom 8. studenoga 1741. godine spominje se *proto Lorenzo Tezo*.
- 9
Prema nacrtu iz 1914. godine, a u povodu postavljanja gromobrana, visina zvonika iznosila je 25,94 metra; vidi u PAZd, Građevinska sekcija, sv. 149.
- 10
Usporedi s Macanovičevim zvonikom u Donjem Humcu na Braču iz 1744. g.
- 11
O razvoju oltaristike u Dalmaciji vidi R. Tomić, *Barokno kiparstvo u mramoru na području Dalmacije*, Zagreb, 1994. (disertacija).
- 12
Isti tip pravokutne crkve s apsidom-sakristijom, u koju se ulazi sa strana glavnog oltara, jest crkva Sv. Antuna Opata u Zadru nakon što je pregrađena 1623. godine. Iako je ta crkva srušena, njezin tlocrt se može očitati na sačuvanim nacrtima u PAZ, Pokrajinsko financijsko ravnateljstvo, sv. 9.

- 13
Bianchi, n. dj., str. 116.
- 14
NAZd, *Antiche Visite Pastoral della Diocesi 1598–1800*, f. I.
- 15
U svim baroknim otočkim crkvama javlja se pet oltara.
- 16
C. F. Bianchi, n. dj., str. 98, 99; prvi pisani spomen sutomiške kapelanije i njezina svećenika Petra seže u 1405. godinu, a prvi spomen o župniku u dokumentu iz 1662. godine. Godine 1700. spominje se da župnik u Sutomišćici ima status vikara seoskih župa.
- 17
C. F. Bianchi, n. dj., str. 99.
- 18
Natpis je pisan latinicom i hrvatskim jezikom, a oznaka godine je glagoljicom (ČHPV). Ovdje je citiran latinički prijevod cijeloga teksta prema knjizi B. Fučić, n. dj., str. 331. Bianchi citira istu ploču i navodi pogrešnu godinu, koju je pročitao kao 1710. (Vidi bilj. 17).
- 19
C. F. Bianchi, n. dj., str. 100.
- 20
Bianchi navodi da je crkvu Sv. Eufemije posvetio nadbiskup Priuli 1710. godine, a kao dokaz tome citira spomenuti natpis koji se ranije nalazio u prezbiteriju, a sada je nad glavnim ulazom. U tom citatu pogrešno je pročitana godina. Crkva je, možda, bila ponovno posvećena nakon spomenutih radova iz 1705. godine, ali taj podatak je Bianchi napao u nekom drugom izvoru.
- 21
C. F. Bianchi, n. dj., str. 104. Autor navodi da je kapela bila podignuta 1686. godine, i donosi u cijelosti tekst posvetne ploče na kojoj se međutim spominje 1687. godina.
- 22
Zvona nema, a preslica se nedavno srušila i nalazi se u komadima u podnožju kapele. Sadašnji vlasnici su na njezino mjesto postavili betonsku kopiju.
- 23
Ovu ploču dala je postaviti grofica Amelia Borelli u povodu smrti svoga muža Giuseppea de Lantana 27. travnja 1898. godine
- 24
C. F. Bianchi, n. dj., str. 86, 87.
- 25
Slična povećanja crkava, u kojim se zadržava zid pročelja i jednog od bočnih brodova, te dodaje kvadratna apsida-sakristija susreću se u obnovi stare župne crkve Sv. Lovre na groblju u Lukoranu, te župne crkve Sv. Lovre u Kalima. Međutim, diljem Dalmacije, izvodila su se i tlocrtno posve jednostavna pravokutna produljenja.
- 26
Crkva u Kukljici izgrađena je 1666, a posvećena 1673. godine. U Sutomišćici je obnovljena 1679, a posvećena 1710. godine; u Kalima je prvi put pregrađena 1698, a posvećena 1711. godine (ponovno obnovljena u drugoj polovici 18. stoljeća i posvećena 1777. g.); ona u Preku obnovljena je tek nakon uvođenja nove župe 1765. godine.
- 27
Ovaj podatak spominje don Cvitanović u navedenom rukopisu, odnosno prema usmenoj izjavi sadašnjeg župnika don Damira Jurićina.
- 28
Na vratima koja iz pjevališta vode na kat novoizgrađenoga zvonika u žbuku je urezana godina 1976. U nedostatku drugih potvrda ovaj datum smatram godinom izgradnje zvonika, odnosno godinom posljednje obnove crkve. Iznese pretpostavke o rastu i obnovama crkve treba tek utvrditi temeljitijim istraživanjem na terenu.
- 29
Podatak je iz spisa Registrature namjesništva u PAZ, 1885. g., f. IV/E, br. 21022.

30

Prema **C. F. Bianchiju**, n. dj., str. 111.

31

Na istome mjestu. Bianchi ne spominje tekst ploče iz 1698. godine, a onaj iz 1777. citira na hrvatskom, ali je izmijenjeno nekoliko slova. Ne spominje ni treći natpis iz 1711. godine.

32

Kameni nadvratnik izgleda skraćen, što nas navodi na pomisao da su ova vrata premještena s nekoga drugog mjesta, a s obzirom na njegove vrlo male mjere, vrlo vjerojatno su pripadala onoj crkvi iz srednjovjekovnoga razdoblja.

33

Na ovome mjestu najsrdačnije zahvaljujem kolegi dr. P. Vežiću na podacima koje mi je ustupio.

34

Svetište crkve izdignuto je za tri stube i odijeljeno ogradom. Ograda i stubište obnovljeni su nedavno.

35

C. F. Bianchi, n. dj., str. 111. Kaljski zvonik izgleda da je bio uzorom zvoniku župne crkve u Privlaci, koji je u betonu izrađen nakon Drugoga svjetskog rata.

36

C. F. Bianchi, n. dj., str. 107. Autor ne spominje kakvu su to raniju crkvu mještani pregradili. O najranijoj crkvi na istoj lokaciji, koja je bila posvećena Sv. Andriji, a čiji nastanak seže u ranokršćansko razdoblje te se veže uz bizantsku rekonkvistu na Jadranu, vidi **N. Jakšić**, n. dj., str. 99-101.

37

PAZ, Građevinska sekcija, sv. 149.

38

Na otoku Ugljanu barokna profilacija biljnog ukrasa jedino se susreće na glavnim portalima u Kalima, Kukljici i na Gospi Snježnoj u uvali Ždrelca.

39

Drveno krovište postavljeno je prije četrdesetak godina. Vjerojatno je i ranije postojalo isto drveno krovište, jedino; uspoređujući s ostalim crkvama na otoku, moglo je biti zatvoreno drvenim stropom.

40

I. Petricioli, *Ostaci srednjovjekovne sakralne arhitekture na otoku Ugljanu*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, br. 12, Split, 1960, str. 113-121.

41

Prema **B. Fučić**, n. dj., str. 242. Ovaj autor smatra da se natpis odnosi na obnovu preslice.

42

Ove su mjere preuzete iz spomenutog članka I. Petriciolija. Ostale mjere su citirane iz Bianchijeva teksta.

43

I ta crkvice je u ruševnom stanju, ali sa sačuvanim perimetralnim zidovima. Mogla bi značiti rijetku pojavu gradnje pod utjecajem renesansnih strujanja početkom 16. stoljeća. Izgleda da je **L. Jelić** 1904. godine još mogao pročitati tekst na bazi njezine preslice, koji donosi nadnevak 20. siječnja 1510. (**L. Jelić**, *Fontes historici liturgiae glagolito-romanae a XIII ad XIX saeculum*, Krk, 1906, str. 7, br. 24), što bi se stilski poklapalo s ostacima te crkvice. Stoga se ne slažem s opaskom B. Fučića o Jelićevoj neispravno pročitanoj godini (**B. Fučić**, n. dj., str. 242).

44

Podaci iz **C. F. Bianchi**, n. dj., str. 96, 97.

45

C. F. Bianchi, n. dj., str. 103.

46

Vidljivi su detalji koji upućuju na to, kao što su urezani križevi na dovratnicima portala, ili naopako ugrađen spolij s rimskim natpisom.

Summary

Marija Stagličić

Baroque Renewal of the Sacral Architecture on the Island of Ugljan

Throughout the 17th and 18th cc all the parish churches on the island of Ugljan were renewed. Their earlier i.e. medieval characteristics have been preserved mostly in particular parts of the new larger facades, and sometimes even in the side walls. Functionality prevailed over the aesthetic expression in those, generally speaking, modest buildings. Due to this fact, the baroque renewal of those churches should be examined in view of typology that reflects repetition of the most appropriate building forms. All the parish churches on the island (except the one in Ugljan) have rectangular ground-plans with a shallow rectangular apse which at the same time serves as the sacristy.

In the axis of the main portal, the bell-tower under a characteristic name preslica is situated (exception is the church in Kukljica), while a small entrance door is placed on the southern facade. This architecture derives from the stonemasonry tradition of the island and the whole region and was adapted to the new needs of the baroque liturgy. Some of the churches pertaining to this fund are at present ruins (such as is the old parish church in Lukoran) while the others were enlarged in the 19th century (parish church in Sutomišćica). Nevertheless most of these churches and chapels kept their original baroque shapes (Kukljica, Kali, Preko, Ugljen, chapel in Sutomišćica).